

VATANDAŞ KATILIMI SÜRECİNİN TASARIMI

*Belgin UÇAR KOCAOĞLU**

ÖZET

Doğrudan vatandaş katılımı uygulamaları, temsili demokrasinin bazı sorunlara tek başına çözüm olamadığının anlaşılmasıyla yaygınlık kazanmıştır. Vatandaş katılımını; devletin karar verme, politika belirleme gibi faaliyetlerine, vatandaşların etki etme süreci olarak ele aldığımızda katılım sürecinin başarısında; katılımcıların seçimi, katılımcıların nasıl iletişim kuracağı, katılımcıların karar vermede etki düzeyi gibi katılım sürecinin tasarımına ilişkin konular önemli yer tutmaktadır.

Bu makalede öncelikle vatandaş katılımına ilişkin literatür özetlenmiş daha sonra ise günümüzde doğrudan vatandaş katılımının başarısında önemli bir araç olarak kabul edilen vatandaş katılım sürecinin tasarımına ilişkin kavramsal çerçeve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan demokrasi, vatandaş katılımı, katılım süreci tasarımı.

THE DESIGN OF PUBLIC PARTICIPATION PROCESS

ABSTRACT

Direct citizen participation practices have thrived with the understanding that representative democracy cannot be the solution to some problems alone. When citizen participation is accepted as a process of citizen's influence on governmental actions such as decision making, public policy etc., the matters of participation process including the selection of participants, how participants communicate, the effect level of participants in decision making, participation tools play an important role in the success of participation process.

This article primarily summarizes the extensive literature on citizen participation. Then, it examines the conceptual framework for the design of the citizen participation process, which is considered an important tool in the success of direct citizen participation but not given much space in Turkish literature.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
bucar@konya.edu.tr

Key Words: Direct democracy, public participation, participation process designing.

GİRİŞ

2000’li yıllarla birlikte vatandaş katılımı uygulamalarına, merkezi ve yerel her türlü yönetim kademesinde yaygın bir şekilde yer vermeye başlanmıştır. Vatandaş katılımı uygulamalarının yaygınlaşması ile birlikte birçok araştırmacı ve uygulayıcı tarafından yapılan araştırmalar çok geniş bir vatandaş katılımı literatürün oluşmasına neden olmuştur. Vatandaş katılımına ilişkin oluşturulmuş literatürün büyük kısmı; vatandaş katılımı kavramı ve içeriği, doğrudan katılımın ve temsili katılımın çıkmazları, vatandaş katılım araçları, katılım tipolojileri ve vatandaş katılım sürecinin tasarımına ilişkin yapılan çalışmalardan oluşmaktadır.

Aynı gelişmişlik düzeyine, aynı kültüre sahip ülkelerin bazılarında vatandaş katılım uygulamalarının diğer ülkelere oranla daha başarılı olması nasıl açıklanabilir? Aynı vatandaş katılım aracının kullanılmasına rağmen neden bazı ülkeler diğerlerine oranla daha başarılı olmaktadır? Sorularına verilebilecek cevaplardan bir tanesini ‘vatandaş katılım sürecinin tasarımından kaynaklanan farklılıklar’ oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel konusunu da vatandaş katılım sürecinin tasarımı oluşturmaktadır. Vatandaş katılımı sürecinin tasarımı ile anlatılmak istenilen, vatandaş katılımı sürecinde dikkat edilmesi gereken temel hususlardır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak vatandaş katılımı kavramına ilişkin kavramsal çerçeveye, daha sonra vatandaş katılımının lehindeki ve aleyhindeki argümanlara yer verilmiştir. Son bölümde ise vatandaş katılımı sürecinin tasarımı Nabatchi ve Leighninger (2015) tarafından belirlenen 4 başlık çerçevesinde (vatandaş katılımına kimlerin katılacağı ve katılımcıların nasıl seçileceği; katılımcıların birbirleriyle ve karar vericilerle nasıl iletişim kurabilecekleri; katılımcıların ihtiyaçları olan bilginin ne olduğu; katılımın, devletin karar verme ya da diğer devlet faaliyetlerini ne düzeyde etkileyeceği) ele alınmıştır.

1. Vatandaş Katılımı: Teorik Çerçeve

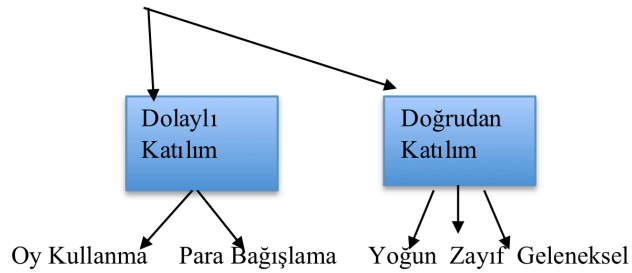
Türkçe literatürde genellikle vatandaşların, devletin karar ve faaliyetlere doğrudan katılımını ifade etmek için ‘vatandaş katılımı’ kavramı

kullanılmaktadır. Vatandaş katılımı, özellikle temsili demokrasinin eksikliklerinin giderilmesi noktasında büyük önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile temsili demokrasi alanındaki eksiklikler katılımcı demokrasi uygulamalarının artmasına yol açmıştır (Özdemir, 2011; Demirci, 2010; Eryılmaz, 2017; Görmez, 1997; Göymen, 2010)

Lukensmeyer ve Jacobson (2013: 3) vatandaş katılımını, bir grup vatandaşın, devletin karar alma sürecine etki etmek için öğrenme, görüşlerini ifade etme ve ortak alanlarını keşfetme yolunu ifade eden katılımcı bir süreç olarak tanımlamışlardır. Creighton (2005: 7)'a göre vatandaş katılımı ise vatandaşların ihtiyaçlarını, ilgilerini ve değerlerini devletin, karar verme sürecine dahil eden bir mekanizmadır. Creighton (2005: 7), vatandaş katılımına ilişkin yapılan tanımların çoğunun en azından şu 4 elementi içerdiğini belirtmiştir: a- vatandaş katılımına yönetsel kararlarda yer verilir. b- vatandaş katılımı, sadece vatandaşlara bilgi veren bir süreç değil vatandaşlar ve karar vericiler arasında bir etkileşimin söz konusu olduğu bir süreçtir. c- vatandaş katılımı, önceden tasarlanmış bir süreçtir. d- katılımcıların alınan kararlar üzerinde değişen düzeyde etkileri söz konusudur.

Vatandaş katılımı, Roberts (2008: 7) tarafından doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Vatandaşlar şahsen ve aktif olarak katıldıkları zaman doğrudan katılım söz konusu iken vatandaşların kendilerini temsil edenleri seçerek katıldıkları zaman ise dolaylı katılım söz konusu olmaktadır. Nabatchi ve Leighninger (2015: 15), Şekil 1'de yer aldığı gibi dolaylı katılımı oy kullanma ve para bağışlama olarak iki grupta, doğrudan katılımı ise yoğun, zayıf ve geleneksel olmak üzere üç grupta ele almıştır.

Şekil 1: Vatandaş Katılım Çeşitleri

(Kaynak: Nabatchi ve Leighninger, 2015:15)

Doğrudan katılım içerisinde yer alan *yoğun (thick) katılım*, çok sayıda insanın küçük gruplar halinde yüz yüze ya da online olarak tartışmasına, öğrenmesine, karar vermesine ve birlikte hareket etmesine imkan verir. Katılımcı bütçeleme, çalışma grupları, forumlar ve vatandaş jürileri buna örnektir (Nabatchi vd., 2015: 37). Doğrudan katılım türlerinden yoğun katılım, genelde katılımın en güçlü, en çok zaman alıcı ve en az yaygın olanıdır. Bu süreç, insanları, iletişim sürecinde diğer katılımcılarla düşüncelerini paylaşma, konuşma ve istediklerini yapmaya teşvik etmektedir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 14).

Doğrudan vatandaş katılımı içerisinde yer alan *zayıf (thin) katılım* ise insanları bir grup içinde değil bireysel olarak hareketlendirir. İnternetin yaygın bir şekilde kullanılmasından önce anket doldurmak, şikâyet dilekçesi vermek en yaygın zayıf katılım örnekleriydi. Günümüzde ise bireyler sadece bir linke tıklamakla ya da bir mesaj ile şikâyet dilekçesi gönderebilmektedirler (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 17). Bu türdeki araçlar, insanların isteklerini belirtmesi, bilgi alması ve vermesi noktasında farklı taktikleri içerir. Bu katılım yüz yüze ya da telefonla, anketle, kamuoyu yoklamasıyla, dilekçelerle yapılır (Nabatchi vd., 2015: 37). Yoğun katılım süreci ile karşılaştırıldığında bu katılım süreci daha kısa süre gerektirmekte ve daha az yoğun düşünsel ve duygusal katkı söz konusudur. Bilgiyi özümseme ve diğer katılımcıları dinleme yoğun katılım yapısı içerisinde yer alırken zayıf katılım insanlara bu aşamaları atlama imkânı vermektedir. Güçlü ve zayıf katılım ayırımını yüz yüze, online katılım olarak yeniden biçimlendirmek kolay olmasına rağmen böyle bir ayırım her durumda kolay olmayabilir. Bazı yüz yüze katılım çok hızlı ve zayıf katılım olabilirken bazı online katılım ise daha yoğun ve güçlü katılım olabilir. İkisi arasında geçişlerin olması mümkün gözükmektedir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 17).

Doğrudan vatandaş katılımı içerisinde yer alan *geleneksel katılım* ise hükümet yetkilileri tarafından organize edilen, yasa tarafından düzenlenen katılımı ifade etmektedir. Geleneksel katılım yöntemlerinde genellikle bir oda ayarlanır, bir mikrofonla vatandaşlar düşüncelerini paylaşır, her konuşmacı iki ya da üç dakika konuşabilmektedir. Zamanın sınırlı olmasından dolayı konuşmacıya diğer katılımcılar genellikle cevap veremez (Nabatchi vd., 2015: 36). Geleneksel katılım genelde okul komitesi, kent konseyleri, eyalet ve federal birimler gibi kamu organları tarafından düzenlenen görüşme ve açıklamaları içerir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 21).

2. Vatandaş Katılımının Avantajları ve Dezavantajları

Nabatchi (2012a: 10) vatandaş katılımının; vatandaşları bilgilendirmek, var olan ya da olması muhtemel problemleri belirlemek, bir konuyu ya da anlaşmazlığı açıklığa kavuşturmak, geribildirim sağlamak, vatandaşların ilgi, ihtiyaç, kaygı, düşünce, algı, değerlerine ilişkin veri toplamak, yeni alternatif ve önerilerin oluşturulmasına yardımcı olmak, vatandaşların konuları ele alma kapasitelerini ve birlikte çalışabilme kapasitelerini geliştirmek gibi amaçlarından (Nabatchi, 2012a:10) bahsetmiştir. Innes ve Booher (2004: 422-423) ise katılımın temel olarak 5 temel amacının olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, karar vericilerin, vatandaşların tercihlerini anlamalarını sağlamak iken ikincisi, vatandaşların bilgilerini dikkate alarak kararların geliştirilmesini sağlamak, üçüncüsü, adalet ve hakkaniyeti geliştirmek, dördüncüsü, kamu tarafından verilen kararların meşruiyetini sağlamak, beşincisini ise kanun gereklerini yerine getirmek oluşturmaktadır. Lukensmeyer ve Jacobson (2013: 3) tarafından vatandaş katılımının temel faydaları arasında ise vatandaşı eğitime ve harekete geçirmeye, devletin hareketlerine yön verme ve bazı konularda karar verme imkânı sağlamaya, kamu programlarına, personeline, uygulamalarına ve kurumlarına olan güveni artırmaya yer verilmiştir.

Vatandaş katılımının dezavantajları Roberts (2008:13-14) tarafından bazı başlıklar altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki, büyüklük sorunudur. Doğrudan katılımı birçok kişinin ya da grubun yüz yüze katılımına imkân verilmelidir ancak günümüz şartlarında böyle bir katılımın sağlanması ölçek bakımından kolay görünmemektedir. İkinci dezavantaj ise dışlanmış ve ezilmiş gruplardır. Doğrudan demokraside, dışlanan etnik, dinsel vb. azınlıklara ne oranda yer verileceği belirsizdir. Üçüncü dezavantaj, teknoloji ve uzmanlıktır. Dördüncü dezavantaj ise özellikle hızlı karar vermenin gerektiği kriz dönemlerinde doğrudan katılım tekniklerinin kullanılmasının, kısa sürede karar vermeyi imkânsız kılmasıdır. Son dezavantaj ise doğrudan katılımın bazen kamu yararını yansıtmayabileceğidir.

Demirci (2010) ise vatandaş katılımının sorunlarını 'katılımın yeni bir tiranlık olduğu, elitin, katılım konusunda isteksiz olduğu, katılımın farklı yorumlara açık belirsiz bir kavram olduğu, katılımı adalet olmadığı, katılım için gerekli ideal koşulların olmadığı, halkın çoğunun katılım konusunda isteksiz olduğu, katılımın toplumsal çatışmaları artırdığı, katılımın hesap verme sorumluluğunu muğlak hale getirdiği' başlıkları altında ele almıştır.

Vatandaş katılımı yukarıda da belirtildiği gibi hem avantajları hem de dezavantajları olan bir süreçtir. Devletin, karar alma ve faaliyetlerine

vatandaşların dahil olması, bir taraftan kararların kalitesini artırırken diğer taraftan da katılımcıların, vatandaşların çoğunluğunu temsil edecek nitelikte seçilmemesi nedeniyle alınan kararların isabetli olmamasına ve halkın isteklerini yansıtmamasına neden olabilecektir. Ancak iyi bir şekilde tasarlanmış katılım sürecinin, vatandaş katılımının bir çok olumsuzluğunu ortadan kaldırabileceği söylenebilir.

Vatandaş katılımının avantajları ve dezavantajları dikkate alındığında şu sorulara cevap aranmaktadır: Vatandaşlar devletin karar verme sürecine dâhil edilmeliler mi? Cevap evet ise onları dâhil edecek en iyi yol ve en uygun zaman nedir? Ne kadar katılım gereklidir? ve En iyi katılım süreci hangisidir? (Callahan, 2004: 149). Vatandaş katılımının, yönetimleri için faydalı olduğunu düşünen ve yönetimlerinde vatandaş katılımı uygulamalarına yer veren birimlerin bazılarının önemli kazanımlar elde ederken bazılarının kayda değer kazanım sağlayamaması araştırmacıları vatandaş katılım sürecinin tasarımını araştırmaya yöneltmiştir (Nabatchi vd. 2015; Nabatchi, 2012b; Fung 2003, 2006).

3. Vatandaş Katılım Sürecinin Tasarımı

Vatandaş katılımı; vatandaşların ihtiyaçlarını, isteklerini kamusal kararlara dâhil eden bir süreçtir (Nabatchi, 2012a). Vatandaş katılımı, bir süreç olarak ele alındığında bu süreci karar verme süreci ile ilişkilendirdiğimiz zaman önemli kazanımlar sağlanacaktır (Creighton, 2005: 27-28; Yardım, 2006:2). Vatandaş katılım sürecinin geliştirilmesi için Uluslararası Vatandaş Katılımı Örgütü (IAP2) tarafından ise 7 maddeden oluşan vatandaş katılımının temel değerleri belirlenmiştir (IAP2, 2007b):

1-Vatandaş katılımı, karardan etkilenenlerin karar verme sürecine katılma hakları olduğuna ilişkin düşünceye dayanmaktadır.

2-Vatandaş katılımı, vatandaşların düşüncelerinin kararı etkileyeceğine ilişkin taahhüdü içerir.

3- Vatandaş katılımı, karar vericileri de içeren tüm katılımcıların ihtiyaç ve ilgilerini dikkate alarak ve katılımcılarla iletişim kurarak oluşturulan kararları desteklemektedir.

4- Vatandaş katılımı, karardan potansiyel olarak etkilenenlerin ya da ilgi duyanların katılımlarını araştırmakta ve kolaylaştırmaktadır.

5- Vatandaş katılımı, vatandaşlardan nasıl katılacaklarına ilişkin planlamada girdi talep etmektedir.

6- Vatandaş katılımı, vatandaşlara katılmalarını sağlayacak gerekli bilgiyi sağlamaktadır.

7- Vatandaş katılımı, kendi istek ya da ihtiyaçlarının kararı nasıl etkileyeceğine ilişkin vatandaşlarla iletişim kurmaktadır.

Bu değerler çerçevesinde geliştirilen vatandaş katılım sürecinin daha başarılı olacağı kuşku götürmemektedir. Fung (2006: 66), katılım sürecinin tasarımında 'Kimler katılacak?', Katılımcılar birbirleri ile aralarında nasıl iletişim kuracaklar, birlikte nasıl karar verecekler? ve Sonuçlar, politika ve faaliyetleri nasıl etkileyecek? olmak üzere 3 temel konunun önemli olduğunu belirtmiştir. Thomas (1995: 10-11) ise vatandaş katılım sürecini bir Yap-Boz'a (puzzle) benzetmiş ve her bir parçanın iyi bir şekilde yerleştirilmesi sonucu vatandaş katılım sürecinin başarılı olacağını, parçalardan birinin eksikliği ya da yanlışlığının tüm süreci olumsuz etkileyeceğini dile getirmiştir. Yap-boz ise temel olarak dört parçadan oluşmaktadır. Birincisi, yöneticiler, vatandaşlar ile paylaşmayı düşündükleri gücün kapsamına karar vermelidirler. İkincisi, yöneticiler hangi vatandaşların katılım sürecine dâhil edileceğine karar vermeliler. Katılıma sadece belli bir grup insan davet edilebileceği gibi katılmak isteyen tüm vatandaşlar da davet edilebilir. Yap-Boz'un üçüncü parçasını ise yöneticilerin belli bir katılım aracını seçmeleri oluşturmaktadır. Yöneticiler sadece bir tekniği kullanabilecekleri gibi birden fazla tekniği de birleştirebilirler. Yap-Boz'un son parçasını ise yöneticilerin vatandaşlarla nasıl iletişim kuracakları oluşturmaktadır (Thomas, 1995: 13). Nabatchi ve Leighninger (2015: 244) ise katılımcı sürecin tasarımında aşağıda yer alan dört temel sorunun önemli olduğunu dile getirmektedirler:

a- Kimler katılmalı? Katılımcılar nasıl seçilecek?

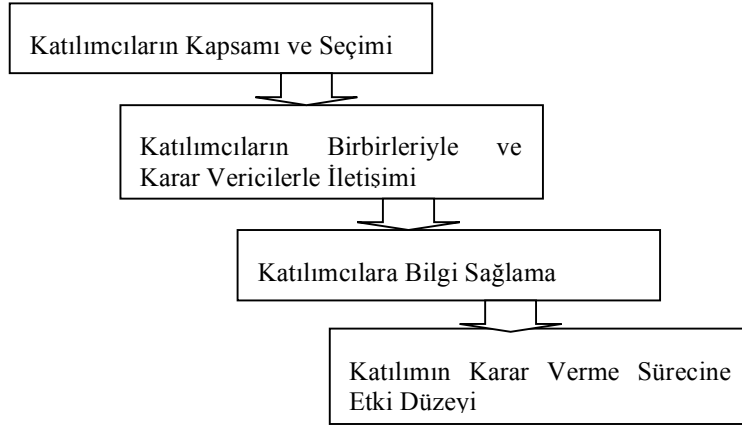
b- Katılımcılar, birbirleriyle ve karar vericilerle nasıl iletişim kurabileceklerdir?

c- Katılımcıların ihtiyaçları olan bilgi nedir?

d- Katılım, devletin karar verme, problem çözme ya da diğer faaliyetlerini ne düzeyde etkileyecek?

Vatandaş katılımı sürecinin tasarımında önemli olan konular Fung (2006: 66), Thomas (1995: 13), Nabatchi ve Leighninger (2015: 244) de görüldüğü gibi benzer konuları içermektedir. Bu çalışmada ise vatandaş katılım sürecinin tasarımı diğer tasarımlara oranla daha kapsayıcı olduğu için Şekil 2'de yer alan Nabatchi ve Leighninger tarafından belirlenen dört başlık çerçevesinde incelenecektir.

Şekil 2: Vatandaş Katılım Sürecinin Tasarımı

Vatandaş katılımı sürecinin tasarımı, vatandaş katılımından beklenen faydayı artırdığı gibi devletin kararlarının kalitesini de artıracaktır. Devletin kararlarının kalitesinin artması ile ise vatandaşlar ve devlet arasındaki güvenin sağlamlaşmasını sağlayacaktır.

3.1. Katılımcıların Kapsamı ve Seçimi

Birçok katılımcı süreçte, katılıma herkesi dâhil etmenin imkânsızlığı bilinen bir gerçektir. Bazı katılımcı süreçler isteyen tüm kişilerin katılmasına olanak sağlarken bazıları ise sadece belli başlı paydaşların davet edilmesine imkân tanımaktadır (Fung, 2006: 66). Kimlerin katılacağı tespit edildikten sonra seçim stratejisi belirlenmelidir. Fung (2006: 66-68) katılım literatüründe genel olarak 5 seçim yönteminin olduğunu ifade etmiştir.

İlk seçim yöntemi, *gönüllülerin katılımıdır*. Gönüllülerin katılımı yönteminde herhangi bir sınırlandırma genellikle olmamakta ve katılmaya istekli olan herkes katılabilmektedir. Bu durumda katılanların, genellikle iyi eğitilmiş ve statülü insanların yer aldığı söylenebilir. Katılımın herkese açık olmasına rağmen daha çok iyi eğitilmiş ve statülü insanların katılma olasılığının fazla olması temsiliyet sorununu yani katılımcıların tüm toplumu temsil etmeme riskini ortaya çıkarmaktadır (Fung, 2006: 66). Diğer taraftan halkın düşüncesini temsil etmeyen bazı özel çıkarlar çerçevesinde mobilizasyona da imkân sağlayabilmektedir (Karlsson, 2012: 7).

İkinci seçim yönteminde ise birinci yöntemdeki olumsuzluğu gidermek adına katılma imkânı az olan alt gruplardan belli *katılımcıların seçilmesi yoluyla katılımcıların oluşturulması yöntemidir*. Bazı durumlarda

bu seçim pasif olarak da sağlanabilir. Diğer bir ifade ile katılma olasılığı düşük olan grubun katılmasını sağlayacak çocuk bakımı, ulaşım imkânı gibi bazı teşvikler sağlanabilir (Fung, 2006: 66-68; Fung, 2003:342).

Üçüncü yöntemde ise *katılımcıların rastgele seçilmesi* söz konusudur. Genel nüfus arasından rastgele katılımcı seçiminin temsiliyeti daha iyi sağladığı söylenebilir. (Fung, 2006: 66-68; Fung, 2003:342). Temsilde siyasal eşitlik yaratmasına karşın taraflı seçim kriterleri oluşturma ve bu kapsamda ilgili ama küçük grupları dışlama olasılığı da bulunmaktadır (Karlsson, 2012: 7). Burada katılım, danışmanlara ya da anket şirketlerine bağlı olduğu için daha çok kaynak yoğun bir tekniktir (Nabatchi ve Leighninger, 2015: 248).

Dördüncü yöntem ise *ilgili tarafları ya da menfaat sahiplerini bir araya getirmektir*. Burada katılımcılar, bazı kamusal konulara derin ilgi duyan, benzer bakış açıları ve ilgileri olan ve bu konulara belli zaman ve enerji ayırmaya istekli kişilerden oluşur. Örneğin okul meclisleri genelde bu kişilerden oluşur.

Son yöntem ise sınırlı sayıda vatandaşları bazı sorunları tartışmak ve karara bağlamak üzere bilinçli bir şekilde küçük gruplar halinde bir araya getirir. Bu küçük gruplarda profesyonel siyasetçiler ve teknokratlar yer almaz ve makro sorunlara odaklanan gruplardan farklıdırlar (Fung, 2006: 66-68).

Vatandaş katılımı sürecinde katılımcıların seçimine ilişkin yukarıda yer verilen yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerin en iyisi şudur demek zor görünmektedir. Eğer gönüllü katılımı farklı kesimleri içine alacak şekilde bir katılım sağlanmışsa katılım süreci başarılı olabilirken eğer gönüllü olarak katılanlar farklı kesimleri barındırmıyorsa katılım süreci başarısız olabilmektedir. Bu çerçevede, katılım yöntemi seçiminin, katılım sürecinin başarısında en önemli rolü oynadığı söylenebilir.

3.2. Katılımcıların Birbirleriyle ve Karar Vericilerle İletişimi

Katılımcı süreçte vatandaşların birbirleriyle ve devletle olan iletişiminin farklı boyutları bulunmaktadır. Devletin, vatandaşları bilgilendirmesi sürecinde tek yönlü bir katılımın olduğu söylenebilir. *Tek yönlü iletişim*, genelde bilgi paylaşımı amaçlı kullanılmaktadır. Tek yönlü iletişimin geri bildirim ve müzakere fırsatını engellediği ve kamusal değerlerle ilgili çok az müzakere fırsatı sağladığı söylenebilir. Buna karşın eğer hem devletten vatandaşa hem de vatandaştan devlete doğru bir bilgi akışı mevcutsa *iki yönlü bir iletişim* söz konusudur. Bu iki yöntem pratik ve

maliyeti az olmasına karşın alternatifleri, farklı bakış açılarını derinlemesine tartışmayı sınırlar. *Müzakereci iletişim*de ise vatandaşlar ile devlet arasında ve vatandaşların kendi aralarında müzakere ederek kurulan bir iletişim söz konusudur. Müzakere yolu ile iletişimin, işbirliğini sağlamak gibi olumlu bir çok faydası bulunmasına karşın zaman alıcı ve masraflı olması en önemli dezavantajdır (Nabatchi, 2012b: 701-702; Nabatchi vd., 2015:39; Nabatchi and Amsler, 2014: 73; Nabatchi and Leighninger, 2015: 249).

Vatandaş katılımı gerçekleştirilirken katılımın amacına göre iletişim şekli de değişiklik göstermektedir. Eğer vatandaş katılımının amacı sadece vatandaşları bilgilendirmekten ibaretse bu durumda tek yönlü bir iletişim söz konusu olacaktır. Eğer amaç, vatandaşlardan bir geribildirim sağlamak ise o durumda iki yönlü bir iletişim söz konusu olmaktadır. Katılımdan beklenti sadece bilgilendirme ya da geribildirim değilse o durumda müzakereci bir iletişim söz konusu olabilecektir.

3.3. Katılımcılara Bilgi Sağlama

Katılımcılara ihtiyaçları olan bilgi sağlanmalıdır. Bazı konular katılımcıların katılmadan önce ön hazırlık yapmalarını gerekli kılarken bazı konular böyle bir hazırlık gerektirmemektedir. Bu kapsamda katılımın faydalı olabilmesi için vatandaşlara verilen bilgilerin tam, doğru ve tarafsız, kolay erişilebilir olması gerekmektedir (Lukensmeyer and Wendy, 2013:179; Nabatchi and Leighninger, 2015: 249). Piotrowski ve Liao (2012: 88)'nin bilginin kalite ve miktarına ilişkin yapmış oldukları çalışma, vatandaşlara çok bilgi sunulmasının bazen onların gerekli bilgiyi edinmelerini zorlaştıracağını dile getirmektedir.

Birçok ülkede yer alan Bilgi Edinme Hakkı Kanun'u ile vatandaşlar ihtiyaç duydukları bilgileri istedikleri zaman ilgili yerlere müracaat etmek suretiyle isteyebilmektedirler. Bilgi Edinme Hakkı Kanun'u bazı istisnalar dışında tüm belgelerin kamu kurumları tarafından vatandaşlara verilmesini kapsamaktadır. İstisnalar genel itibariyle devletin iç işleyişi, ulusal güvenlik vb. konuları kapsamaktadır.

Vatandaş katılımı sürecinin en iyi şekilde işleyebilmesinde katılımcılara sağlanan bilgi önemli yer tutmaktadır. Katılımcılara ihtiyaçları olan yeterli bilgi sunulmalıdır. Katılımcılara ihtiyaçları olan bilgi dışında gereksiz bilgi sağlanması bilgi kirliliğine neden olarak vatandaş katılım sürecinin başarısını olumsuz etkileyebilecektir.

3.4. Katılımın Karar Verme Sürecine Etki Düzeyi

Katılımcı süreçte önemli olan konulardan biri de katılımın, kamu politika ve faaliyetlerini nasıl etkileyeceği diğer bir ifade ile vatandaşın karar verme sürecindeki etkisinin ne olacağıdır (Fung, 2006; Nabatchi vd., 2015). Bu kapsamda Tablo 1’de vatandaşların, devletin karar verme ve çeşitli faaliyetlerini etkileme düzeylerine ilişkin bazı sınıflandırmalara yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılım Sınıflandırmaları

Arnstein (1969:217)	White (1996:7)	Wilcox (2003:8)
1- Etkileme 2- İyileştirme 3- Bilgilendirme 4- Danışma 5- İkna Etme 6- İşbirliği 7- Yetki Devri 8- Vatandaş Kontrolü	1- Nominal Katılım 2- Araçsal Katılım 3- Temsili Katılım 4- Dönüştürücü Katılım	1- Bilgilendirme 2- Danışma 3- Birlikte Karar Verme 4- Birlikte Hareket Etme 5- Destekleme
Pretty (1994:41)	OECD (2001:15-16)	IAP2(2007)
1- Manipülatif Katılım 2- Pasif Katılım 3- Danışma Yoluyla Katılım 4- Maddi Teşviklerle Katılım 5- Fonksiyonel Katılım 6- Etkileşimli Katılım 7- Kendi Kendine Harekete Geçme	1- Bilgilendirme 2- Danışma 3- Aktif Katılım	1- Bilgilendirme 2- Danışma 3- Dahil Etme 4- İşbirliği 5- Yetkilendirme

Vatandaş katılım düzeylerine ilişkin en çok bilinen sınıflandırmalardan bir tanesi *Arnstein* (1969) tarafından oluşturulan katılım merdivenidir. Arnstein (1969: 216) öncelikle ‘Vatandaşların karar verme sürecinde etkili olduğu bir katılım mı yoksa sözde bir katılımdan mı bahsedildiği?’ sorusunu sormuştur ve katılım düzeylerini sekiz basamaktan oluşan bir merdivende açıklamıştır. Bu sekiz basamağı ise 3 geniş gruba ayırmıştır. Bu gruplardan ilki *A-Katılımın olmadığı gruptur*. Katılımın olmadığı basamakta temel amaç, vatandaşların plan ya da programların gerçekleştirilmesine katılmalarını sağlamak değil güç sahiplerine vatandaşları eğitme ve iyileştirme imkânı sağlamaktır. 1- Etkileme ve 2- İyileştirme basamakları bu grupta yer almaktadır. İkinci grup ise 3- Bilgilendirme, 4- Danışma ve 5- İkna etme basamaklarından oluşan *semboliklik düzeyi* grubudur. Bu grupta vatandaşların söz sahibi olmalarına, bilgilendirilmelerine ya da öneride bulunmalarına imkân tanınmakla birlikte düşüncelerinin güç sahipleri tarafından önemsenme gücü yoktur. Karar verme hakkı güç sahibindedir. Son grubu ise *vatandaşların güç düzeyini* kapsayan 6- İşbirliği, 7- Yetki

Devri 8- Vatandaş Kontrolü basamakları oluşturmaktadır. 6. Basamakta vatandaşlara müzakere imkânı verilmekte iken 7. ve 8. basamaklarda ise vatandaşlar, karar vermede çoğunluğu elde etmektedirler (Arnstein, 1969: 217). Arnstein'in katılım merdiveni bazı eleştirilere maruz kalmasına karşın birçok araştırmacının çalışmasına kaynaklık etmiş ve yeni katılım sınıflandırmalarının ya da merdivenlerinin oluşturulmasında bir basamak görevi görmüştür (Wilcox, 2003; Cornwall, 2008; LancerJulnes, 2012; Gershman, 2013; Tjahjono vd., 2014; Conner, 1988; Choguill, 1996; TritterandMcCallum, 2006; CollinsandIson, 2006).

White (1996: 7), oluşturmuş olduğu katılım sınıflandırmasında ise katılımı nominal katılım, araçsal katılım, temsili katılım ve dönüştürücü katılım olarak dört gruba ayırmıştır. *White*'a göre her katılım şeklinin farklı fonksiyonları bulunmakta ve en üstteki aktörler ve en alttaki aktörlerin her form için farklı çıkar ve algıları bulunmaktadır. *White*'in çalışması güçlü ve zayıf aktörler arasındaki dinamik ilişkiyi ve gizli gündemin düşünülmesine yardımcı olmaktadır (www.participatorymethods.org, 26.10.2016).

Wilcox (2003: 8) ise katılım düzeylerini 'bilgilendirme, danışma, birlikte karar verme, birlikte hareket etme, destekleme' olmak üzere 5 basamakta ele almıştır. Birinci basamak olan 'bilgilendirme' ile insanlara en azından ne yapmayı planladığınızı anlatabilirsiniz. İkinci basamak 'danışma' ile birkaç öneride bulunarak geribildirimleri alırsınız. Üçüncü basamak 'birlikte karar verme' ile ise insanları ek düşünce ve öneriler için teşvik edersiniz ve bunları en iyi kararı verme sürecine dâhil edersiniz. Dördüncü basamak 'birlikte hareket etme' ile ise insanlar sadece en iyi yola karar verirken aynı zamanda o kararları uygulamayı da işbirliği ile gerçekleştirirler. Son basamak 'bireysel girişimleri destekleme' düzeyinde ise insanlar yapmak istediklerini yapmaları için desteklenir (*Wilcox*, 2003: 8).

Literatürde en çok yer alan katılım sınıflandırmalarından birisi de 6 düzeyden oluşan *Pretty*'nin katılım sınıflandırmasıdır. *Pretty* (1994: 41)'nin katılım sınıflandırmasında ilk basamak katılımın sözde olduğu 'manipülatif katılım'dır. İkinci basamak olan 'pasif katılım' düzeyinde insanlar, karar verilmiş ya da gerçekleştirilmiş olaylarla ilgili konuşarak katılmaktadırlar. Yönetim tarafından insanların tepkilerinin, bu düzeyde dikkate alındığı söylenemez. Üçüncü basamak olan 'danışma yoluyla katılım' düzeyinde insanlar, bazı konulara ilişkin kendilerine danışılarak ya da bazı sorulara cevap vererek katılmaktadırlar ve karar verme sürecinde herhangi bir paylaşım kabul edilmemektedir. Yöneticilerin vatandaşların düşüncelerini

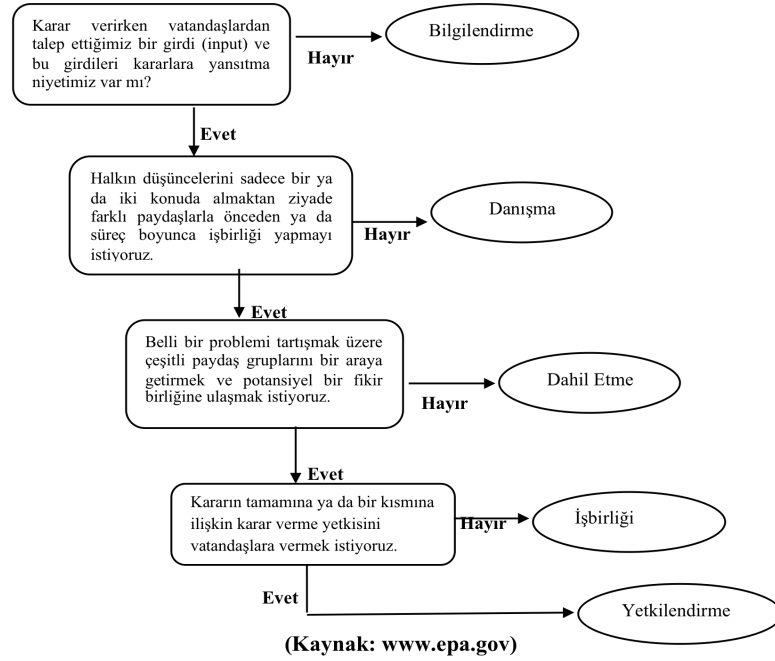
dikkate alma zorunlulukları bulunmamaktadır. Dördüncü basamak ise ‘maddi teşviklerle katılım’ basamağıdır. Bu düzeyde insanlar, kaynaklarla katkı sağlayarak katılım gerçekleştirmektedirler. Beşinci basamak olan ‘fonksiyonel katılım’ düzeyinde ise katılım, proje amaçlarını ve düşük maliyeti gerçekleştirmenin bir aracı olarak görülebilir ve insanlar proje amaçlarını yerine getirmek için gruplar oluşturarak katılabilirler. Altıncı düzey olan ‘etkileşimli katılım’ seviyesinde katılım, sadece proje amaçlarını gerçekleştirecek bir araç olarak görülmez, bir hak olarak da görülür. Son düzey olan ‘kendi kendine harekete geçme’ seviyesinde ise vatandaşlar kaynakların kontrolünü ellerinde tutarlar ve sistemleri değiştirmek için bağımsız bir şekilde inisiyatif olarak katılabilirler (Pretty, 1994: 41).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)(2001: 15-16), katılım düzeylerini ‘bilgilendirme’, ‘danışma’ ve ‘aktif katılım’ olmak üzere 3 geniş grupta ele almıştır. Bilgilendirme düzeyinde, devletler kamu politikaları yaparken ellerindeki bilgileri kendiliğinden paylaşmakta ya da vatandaşlar kendi istediklerinde Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ya da Dilekçe Hakkı gibi çeşitli mekanizmalarla bilgiye erişmektedirler. Bu noktada bilginin, devletten vatandaşa doğru tek yönlü bir aktarımı söz konusu olmaktadır. Danışma seviyesinde ise devletin ya da güç sahiplerinin vatandaşlara çeşitli konulara ilişkin danışması söz konusudur. Bu düzeyde sınırlı iki yönlü iletişimden bahsedilebilir. Son düzey olan aktif katılım düzeyinde ise vatandaşlar karar verme ve politika yapımında rol alırlar. Vatandaşlar bu düzeyde farklı politika önerebilirler. Çalışma grupları, paneller ve diyalog süreçleri bu düzeyde önemli mekanizmalardandır (OECD, 2001: 15-16).

Son yıllarda yaygın olarak kullanılan bir diğer katılım sınıflandırması ise IAP2 tarafından oluşturulan katılım tipolojisidir. IAP2 (iap2.org, 2007) katılım düzeylerini ‘bilgilendirme, danışma, dahil etme, işbirliği ve yetkilendirme’ olmak üzere beş basamakta ele almıştır. ‘Bilgilendirme’ düzeyinde temel amaç ‘vatandaşların problem alternatiflerini ya da çözümlerini anlamalarına yardımcı olmak için onlara objektif bilgi sağlamak’ tır. ‘Danışma’ düzeyinde temel amaç ‘analizler, alternatifler ve ya kararlar hakkında vatandaşlardan geribildirim almak’ iken ‘dahil etme’ düzeyinde temel amaç ‘halkın isteklerinin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için süreç boyunca doğrudan halkla çalışmak’ tır. Dördüncü seviye olan ‘işbirliği’ aşamasında temel amaç ‘alternatiflerin geliştirilmesi ve çözümün belirlenmesi aşamasını da kapsayan kararın her aşamasında halkla işbirliği yapmak’ iken son aşama olan ‘yetkilendirme’ aşamasında temel amaç ‘son karar verme yetkisini halka vermek’ tır.

Vatandaş katılım düzeylerine ilişkin oluşturulan sınıflandırmalar çerçevesinde en iyi katılım düzeyinin hangisi olduğunu söylemek zor görünmektedir. Çünkü farklı problemler, kararlar ya da projeler farklı katılım düzeylerinde katılımı gerektirebilmektedir. Var olan kaynaklar, şartlar, koşullar ve katılım amacı değerlendirilerek en iyi katılım düzeyinin belirlenmesi daha doğru bir yaklaşım olabilir (Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (EPA), 2016).

Şekil 3: Vatandaş Katılım Düzeyinin Tespiti

Yukarıda Şekil 3’de Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (EPA) tarafından oluşturulan bazı aşamalar bizim doğru katılım düzeyini belirlememize önemli katkı sağlayabilir. İlk aşamada ‘Karar verirken vatandaşlardan talep ettiğimiz bir girdi (input) ve bu girdileri kararlara yansıtma niyetimiz var mı?’ sorusu bulunmaktadır. Eğer cevap hayır ise katılım ‘bilgilendirme’ düzeyinde gerçekleşecektir. Eğer cevap evet ise sırada ‘halkın düşüncelerini sadece bir ya da iki konuya ilişkin almaktan ziyade farklı paydaşlarla önceden ya da süreç boyunca işbirliği yapmayı istiyoruz’ ifadesi yer almaktadır. Eğer bu ifadeye cevabınız hayır ise katılım ‘danışma’ düzeyinde gerçekleşecek cevabınız evet ise üçüncü aşamada yer

alan ‘belli bir problemi tartışmak üzere çeşitli paydaş gruplarını bir araya getirmek ve potansiyel bir fikir birliğine ulaşmak istiyoruz’ ifadesi ile devam edilecektir. Bu ifadeye cevabınız hayır ise katılım ‘*dahil etme*’ düzeyinde gerçekleşecek evet ise bir sonraki ifade olan ‘kararın tamamına ya da bir kısmına ilişkin karar verme yetkisini vatandaşlara vermek istiyoruz’ ifadesi ile devam edilecektir. Bu ifadeye cevabınız hayır ise katılım, ‘*işbirliği*’ düzeyinde evet ise ‘*yetkilendirme*’ düzeyinde gerçekleşecektir.

Çalışmada, son yıllarda doğrudan katılımıda önemli bir konu olan vatandaş katılımı sürecinin tasarımı ele alınmıştır. Vatandaş katılımı sürecinin tasarımında karşılaşılan en önemli sorunun katılımcıların kapsamının belirlenmesi ve seçimi noktasında yaşandığı söylenebilir. Eğer doğru kişilerin katılımı sağlanmamışsa diğer konular ne kadar iyi şekilde tasarlanmış olursa olsun katılımdan beklenen fayda sağlanamayabilir. Bu kapsamda yönetimlerinde, vatandaş katılımına yer verecek kişilerin, öncelikle katılımın kapsamını belirlemeleri ve katılıma doğru kişileri dahil etmeleri gerekmektedir. İyi bir şekilde tasarlanmış vatandaş katılımı süreci vatandaş katılımından beklenen faydayı artıracaktır.

SONUÇ

Vatandaş katılımı nedir?, Vatandaş katılımının avantajları ve dezavantajları nelerdir? Vatandaş katılımı sürecinin tasarımında önemli olan konular nelerdir? soruları birçok çalışmacı tarafından uzun yıllar araştırılmış ve araştırılmaya da devam etmektedir.

Bu çalışmada, vatandaş katılım sürecinin tasarımı, Nabatchi ve Leighninger (2015) tarafından belirlenen 4 başlık çerçevesinde ele alınmıştır. Bu başlıklardan *birincisi*, vatandaş katılımı sürecine kimlerin, nasıl dahil edilmesi gerektiğini ilişkin bilgileri içermektedir. Katılım sürecine dahil edilmesi planlanan vatandaşlar, halk içinden rastgele seçilebileceği gibi konu ile ilgili kişileri katılmaları için davet etmek, katılmak isteyen herkese katılma imkanı vermek gibi çeşitli yöntemler kullanılabilir. Her yöntemin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin katılmak isteyen herkese katılım imkanı vererek katılımcıların oluşturulması tercih edilebilir. Bu durumda tarafsız bir katılımcı seçimi gerekleştirilmış olunabilir ancak katılımcıların çok eğitimi, zengin kişilerden oluşma diğer bir ifade ile halkın tümünü temsil etmeme riski bulunmaktadır. Vatandaş katılım sürecinin tasarımında yer alan *ikinci başlık ise* vatandaşların birbirleri ya da karar vericilerle nasıl iletişim kurabilecekleridir. Tek yönlü,

iki yönlü ve müzakereci olmak üzere üç çeşit iletişim şekli bulunmaktadır. Katılımın amacına göre iletişim şekli seçilip iletişimin önündeki her türlü engeller kaldırılmaya çalışılmalıdır. Katılım sürecinin tasarımında yer alana üçüncü başlık ise katılımcıların ihtiyaçları olan bilginin belirlenmesidir. Katılımcılara, katılımcı sürecin etkin ve verimli sonuç vermesi için gerekli olan bilgiler sağlanmalı ya da gerekli bilgileri edinme imkânı verilmelidir. Katılım konusuna ilişkin yeterli bilgiye sahip olmayan kişilerin katılımdan beklenen faydayı büyük oranda azaltacağı söylenebilir. Son başlık ise katılımın, devletin karar verme sürecini, faaliyetlerini ya da uygulamalarını nasıl etkileyeceğidir. Vatandaş katılımından elde edilen veriler, devletin karar ve faaliyetlerine ne oranda yansıtacaktır? sorusu bu başlığın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda birçok katılım tipolojisi oluşturulmuş ve bu tipolojiler aracılığıyla vatandaşların devletin karar ve faaliyetlerini etkileme düzeyleri belirlenmiştir. Vatandaş katılımı gerçekleştirilirken hangi katılım düzeyinde bir katılım olacağını belirleyerek ona göre katılım araçlarını, iletişim şeklini belirlemek, gereksiz maliyet ve zaman kaybına neden olmayacaktır.

Vatandaş katılımı sürecinin tasarımı son yıllarda vatandaş katılımı literatüründe önemli bir şekilde yer tutmaya başlamıştır. Vatandaş katılımı sürecinin iyi bir şekilde tasarlanması, yönetimleri gereksiz birçok maliyetten kurtarmakta ve vatandaş katılımından istenilen düzeyde faydalanmayı mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arnstein, S. (1969), 'A Ladder of Citizen Participation', *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.
- Callahan, Kathe (2007), 'Elements of Effective Governance: Measurement, Accountability and Participation', *Public Administration and Public Policy*/126, New York/London: Taylor & Francis, 149-172.
- Choguill, Marisa B. Guaraldo (1996), 'A Ladder of Community Participation for Underdeveloped Countries', *Habitat International*, Vol. 20, No. 3, 431-444.
- Collins, Kevin and Ison, Raymond (2006), 'Dare we jump off Arnstein's ladder?', *Social Learning as a New Policy Paradigm*,

In: Proceedings of Path (Participatory Approaches in Science & Technology) Conference, 4-7 June 2006, http://oro.open.ac.uk/8589/1/Path_paper_Collins_Ison.pdf, Erişim: 20.02.2016.

Conner, Desmond M. (1988), 'A New Ladder of Citizen Participation', *National Civic Review*, Volume 77, Issue 3, 249-257.

Cornwall, Andrea (2008), 'Unpacking 'Participation': Models, Meanings and Practices', *Community Development Journal*, Vol. 43, No. 3, July, 269-283.

Creighton, L. James (2005), *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvement*, United States of America: Jossey- Bass.

Demirci, Mustafa (2010), 'Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme', *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19 (1), 21-46.

Denhardt, Robert B. and Denhardt, Janet V. (2001), 'The New Public Service: Putting Democracy First', *National Civic Review*, Vol. 90, No. 4, 391-400.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) (2001), *Citizens as Partners: OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy Making*, Gramberger, Marc, <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Citizens-as-Partners-OECD-Handbook.pdf>, 25.10.2016.

Eryılmaz, Bilal (2017), *Kamu Yönetimi*, İzmit: Umuttepe.

Fung, Archon (2003), 'Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences', *The Journal of Political Philosophy*, Volume 11, Number 3, 338-367.

Fung, Archon (2006), 'Varieties of Participation in Complex Governance', *Public Administration Review*, 66 (S1), 66-75.

- Gershman, Shayna Debra (2013), 'An Evaluation of Public Participation Techniques Using Arnstein's Ladder: The Portland Plan', *A Thesis Presented to the Graduate School of the University of Florida in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Urban and Regional Planning*.
http://ufdcimages.uflib.ufl.edu/UF/E0/04/56/90/00001/GERSHMAN_S.pdf, Erişim: 28.02.2016.
- Görmez, Kemal (1997), *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Vadi.
- Göymen, Korel (2010), *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, İstanbul: Boyut.
<http://www.participatorymethods.org/method/levels-participation>,
Erişim: 26.10.2016.
- Innes, Judith E. and Booher, David E. (2004), 'Strategies for the 21.st Century', *Planning Theory & Practice*, Volume 5, No. 4, 419-436.
- Karlsson, Martin (2012), 'Democratic Legitimacy and Recruitment Strategies in Eparticipation Projects', Charalabidis, Yannis and Koussouris, Sotirios (Ed.), *Empowering Open and Collaborative Governance*, <http://link.springer.com/book/10.1007/978-3-642-27219-6#page-1>, Erişim: 01.10.15.
- Lancer Julnes, Patria de (2012), 'Engaging Hispanics in Governance: A Social Constructivist Interpretation', Schachter, Hindy Lauerand Yang, Kaifeng (Ed.), *The State of Citizen Participation in America*, United States of America: Information Age Publishing, 195-224.
- Lukensmeyer, Carolyn J. and Jacobson, Wendy (2013), *Bringing Citizen Voices to the Table: A Guide for Public Managers*, United States of America: Jossey-Bass.
- Moore, Mark H. (1995), *Creating Public Value: Strategic Management in Government*, Massachusetts: Harvard University Press.

- Nabatchi, Tina (2012a), *A Manager's Guide to Evaluating Citizen Participation*, Fostering Transparency and Democracy Series, IBM Center for the Business of Government, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan048340.pdf>, Erişim: 26.02.2016.
- Nabatchi, Tina (2012b) 'Putting the 'Public' Back in Public Values Research: Designing Participation to Identify and Respond to Values', *Public Administration Review*, Volume 72, Issue 5, 699-708.
- Nabatchi, Tina and Amsler, Lisa Blomgren (2014), 'Direct Public Engagement in Local Government', *American Review of Public Administration*, Vol.44, No.4, 63-88.
- Nabatchi, Tina and Matt Leighninger (2015a), *Public Participation for 21st Century Democracy*, United States of America: Jossey-Bass.
- Nabatchi, Tina, Emma Ertinger and Matt Leighninger (2015b), 'The Future of Public Participation: Better Design, Better Laws, Better Systems', *Conflict Resolution Quarterly*, Volume 33, Issue S1, 35-44.
- Özdemir, Ali Tamer (2011), 'Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri', *Sayıştay Dergisi*, 83, 31-56.
- Piotrowski, Suzanne and Liao, Yuguo (2012), 'The Usability of Government Information', Schachter, Hindy Lauer and Yang, Kaifeng (Ed.), *The State of Citizen Participation in America*, United States of America: Information Age Publishing, 77-100.
- Pretty, J. N. (1994), 'Alternative Systems of Inquiry for Sustainable Agriculture', *IDS Bulletin*, Vol. 25, No.2, 37-48.
- Roberts, Nancy C. (2008), 'The Age of Direct Citizen Participation', Nancy C. Roberts (ed.), *An ASPA Classics Volume*, United States of America: M.E. Sharpe, 3-9.
- Thomas, John Clayton (1995), *Public Participation in Public Decisions: New Skills and Strategies for Public Managers*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

- Tjahjono, Heru; Bisri, Mohammad; Ganis, Eko (2014), 'Public Participation Towards The Formulation of Enviroment-friendly City Policy in Tulungagung', *International Journal of Applied Sociology*, 4(3), 74-81.
- Tritter, Jonathan Quetzaland; McCallum, Alison (2006), 'The Snakes and Ladders of User Involvement: Moving Beyond Arnstein', *HealtyPolicy*, 76, 156-168.
- Uluslararası Vatandaş Katılım Örgütü (IAP2) (2007b), *IAP2's Code of Ethics for Public Participation Practitioners*, <http://www.iap2.org/?page=8>, Erişim: 20.06.2016.
- White, Sarah C. (1996), 'Depoliticizing Development: The Uses and Abuses of Participation', *Development in Practice*, Vol. 6, No. 1, 6-15.
- Wilcox, David (2003), 'The Guide to Effective Participation', http://phobos.ramapo.edu/~vasishth/Readings/Wilcox-Guide_To_Effective_Participation.pdf, Erişim: 02.05.2016.
- Yardım, M (2016), 'Multicultural Societies and Human Dignity: Human Rights Education', *The International Journal of Humanities & Social Studies*, 4(11), 1-5.